

Rába György

EGY HIMNIKUS KÖLTŐ

Száz éve született Hajnal Anna

Minden íróra halála után purgatórium vár: a feledés sötéte, a félreértések tüskebokra, esetleg a hamis dicsőítések görögtüze. Aztán esztendők, néha évtizedek múlva föl száll akár a bálványozás egébe. Hajnal Anna harminc éve nincs köztünk, és a szófordulat nemcsak halálára, hanem az irodalmi életbeli hiányára utal.

Igaz, már Hajnal Anna életében a költőtárs és barát, Vas István „fellebbezést” tett közzé a még java erejében alkotó, de számon kívül maradt költő ügyében. Hajnal Anna addigra óborrá érett művészetét csönd vette körül, holott pályakezdőként Babits maga fogadta be a *Nyugat*ba, ahol 1933 és 1938 között tíz versét közölte. Babits ugyan még három évig élt, de akkorra már megindult az *Argonauták*, és Hajnal Annát odakötötte társzerkesztői gondja.

Költői tehetségét Babits pedagógusszemmel ismerte föl, amikor a szabad versekkel kopogtató Hajnal Annának azt tanácsolta, írjon inkább kötött formákban. Mindamellett a tehetséget bátorítandó, a rögtön publikált négy versből kettő noha rímes, ám *parlando* szabad vers. Miért vélte úgy Babits, hogy Hajnal Anna poézisére szabottabb a kötött forma? Érveit nem ismerjük. Talán mire a költő pályáját áttekintjük, valósíthatjuk szempontjait.

Valamennyi a *Nyugat*ban közölt vers a lírai én megnyilatkozása, amit átjár a természetközelség élménye. A *Nyugat*ban később olvasható verseit az idill ígérete élteti: hol a múltból kibontakozó emlékkép, hol a tapasztalati jelen érzékletes jelenségei vagy éppen érzelmeinek kiáradása. Első füzetének (ÉBREDJ FEL BENNEM ÁLOM, 1935) kritikusaként, a tehetséget elismerve Török Sophie a kemény és itt-ott csikorgó formákból hiányolja az egyéni mondanivalót, de a HIMNUSZOK ÉS ÉNEKEK (1938) már érett költőt tár elénk. Ónarcképnek beillő, nagyszerű cím! A kötet verseit ujjongó életigenlés pezsdíti, természetimádata panteista, de korántsem tárgyaltan. Tekintete számba veszi a fészekből kiesett fecskefiókát (MINT A FÉSZKÉBŐL KIEJTETT), és észreveszi, hogy „*jégvirágból / fel nő körém egy édes erdő*” (TÉL).

Korai költészete a fiatalság ősi forrásából táplálkozik elsősorban, a szerelemből, a vágyból, boldogságból és a boldogság szünetjeleiből, a lelki élet szeizmografikus képet rajzolva ki. A rajongó párkapcsolat maga is ének, a fölfokozott személyiség kiáramlása. Ugyanakkor ezeknek az énekeknek a költője egynek érzi magát a termő és teremtő természettel. Szerelmeséről úgy szól, mint a legvonzóbb vonásait mutató természet-ről: „*néma nevetésed mily varázs / mint tüzes pipacs, virágzó parázs, / hogy arcod izzik tőle, mint az ég, / ha a szürke, tompa napból már elég, / s az alkony minden tündérit ígér, / mi emberszűbe s éjszakába fér*” (TEGNAP ANYÁM ELŐTT DICSÉRTELEK). A tenyészetet viszont antropomorfizálja, emberarcúnak eleveníti meg: „*Tárgul a fény édes köre, / délben az árnyék rövidül, / egyre élőbb mosoly süt rám / mind áttetszőbb napok mögül.*” (TAVASZI HIMNUSZ.) Megejti a látvány változatos gazdagsága, mégis oly mértékig vallomásos poéta, hogy költői képeit is a kivételes tapasztalatoknak kijáró magas hőfokon különösnek tanúsítja. Így egy-egy a valóságból kiinduló benyomása a természet misztériumaként jelenik meg: „*A köd*

megette mind a hegyeket, / s a bémult folyókat kiitta mind / a parti héjból, mint az osztrigát / szür-
csölte lomha étvágya szerint, // és jóllakottan elterült a szörny, / végighevert a dermedt réteken,
/ megfojtva már a lámpa és a hold, / s álmában végez veled és velem.” (TÉL.) Aki így éli át kör-
nyezetét, az eleve a rendkívüli, az ünnepi beállításában szemléli, márpedig az ünne-
pies a himnusz transzcendens látásmódja, minthogy műfaja maga is ünnepi ének. Haj-
nal Anna bármennyire szenzuálisan lát, épp ez az elragadtatott magatartása biztosít-
ja egyéni, különálló helyét a magyar líra realiztikusan ábrázoló eljárásai közt, gon-
doljunk Jankovich vérbő és Jékely, Takáts színes életképeire, Kálnoky vonzódására a
bizarrhoz, Rónay György táj- és zsánerfestő harmóniájára vagy József Attila, Vas Ist-
ván intellektualizmusára. De ahogy nemzedéktársai is eljutnak a valóság nyugtalanít-
ó vagy titokzatos vetületeihez (József Attila: HA A HOLD SÜT..., MEDÁLIÁK), a tapasztalat
pittoreszk sugallataihoz (Weöres: A BAB EL MANDEBEN), a történelem fenyegető grima-
szaihoz (Vas István: HÁROM CSÁSZÁRSZOBOR), a nagyszerű tanúságtételek fenségéhez
(Rónay György: RILKE SÍRJA), Hajnal Anna is megleli kitüntetett irodalmi helyét. A ter-
mészetnek és a szerelemnek egyaránt áldozva, csodalátó elragadtatása a mindennapi
tényekben mintegy újjászületve társul eszmélkedéssel. „Magasan szálló költő, de hason-
lataiban mesterien búvik meg az apró megfigyelés, mely a valósághoz köti bizalmasan, szemé-
lyessé avatja az élményt és emberi meleget lehell” – írja 1938-ban, de az egész jövőendő poé-
tikájára érvényesen Radnóti Miklós.

A himnusz-költő szemlélete a hozzáállásnál jóval több: szinte életforma túl a bár-
mennyire is érzékletes tényeken, a részletek észrevételén olykor a megidéző képzelet
tartományában bóklászva: „mi marad? mester, mi marad? úgy járunk a széljárt mezőkön /
mint holdkórosok a tetőkön / a tenger-messze ég alatt” – olvassuk A KÖLTŐNŐ SZÓL elvarázsolt
soraiban.

Szembeötlő, hogy Hajnal Anna rögeszmeszerűen meghívott motívuma nem a nap
vagy a hold, nem az erdő vagy a rét, hanem az eső. A nap és a hold jelenléte szemha-
tárunkon kiszámítható, erdő, mező határa tudható, de az eső nagy úr, uralkodási ide-
je megjósolhatatlan, ha úgy tetszik, végtelen, ezért Hajnal Anna szemléletére a roman-
tika visszénye vetül. Számos verset írt az esőről, az esőhöz, természeti világunk ő-
s-eleméhez, pályája delelőjén éppenséggel a pusztító ciklonokhoz. Ahogy versbeszéde
sok költőtársánál gyakrabban szakozatlan, vagy ha mégis strófákba rendezett, ezek job-
bára nyolcsorosok, nem négyesek. Azaz: az elemi erővel áradó eső rokonai. Mäskülön-
ben a CIKLONOK verstípusként szemlélteti, hogy Hajnal Anna szőtönös lírikusból tuda-
tos alkotóvá érett: metaforákra érzékeny látásmódja a himnikus áradás sodrában im-
már disszociációs képzetfűzéssel bontja ki a látványt látomássá, és eljárása során nem-
egyszer fantasztikumba hajló részletekkel dúsítja: „Köves, messze síkságon túl, / felhőülte
síkságon túl, / éjjel nagy sóhajok szállnak, / éjjel nagy fuvások járnak, / óriás nők arra járnak –
– / óriás nők ott leülnek, / keresztbetett lábbal ülnek, / összefont karokkal ülnek, / összehajtott
szármnyal ülnek...” (CIKLONOK.) Ez az ősköltészeti ráolvasás hangja, a természettel egy em-
ber profán litániája. Párhuzamos gondolatritmusai megjelenítik költőjének belátását,
hogy ez a poétikai eljárás kiválóan alkalmas a himnikus lelkiállapot kifejezésére.

Pályájának egy rövid időszaka indirekt bizonyítással győz meg arról, hogy poétika-
jának hiteles magatartásformája egyedül a himnusz-költőé. A hivatalos elvárásoknak
ugyanis Hajnal Anna sem tudott ellenállni, akárcsak, tisztelet a kivételeknek, még sok
nemzedéktársa, és megpróbált a szocialista realizmus szellemében írni, előbb a vidé-
ken megélt ifjúkor epikájának alakjában (FÜZES, 1948), majd didaktikus költemények-
ben, sőt ódáiban. Még kompozíciói is kirajzolják kudarcát: ezek a szakozott versek a
retorika Hajnal Annától idegen fejtegetéseivel tagolják a mondanivalót.

Átmeneti korszaka után ismét magára ölti a személyiségéhez illő ruhákat, a természeti motívumokban fölbuzgó szenuális éhséget, a himnikus előadást. Az ESŐK, SZELEK, CSILLAGOK (1956) kötet, majd később a SZERTELEN NYÁR (1965) már címválasztásuk előrejelzésével hitelesíti, hogy Hajnal Anna ura műhelyének: tudja, hogy a természetben van otthon, és azt is, hogy költői önmagát a közbeszéd korlátain túli fordulatokkal közölheti igazán. „*Ez a természet nem a mi megszokott környezetiünk*” – írta róla találóan Kálnoky László, és hozzáfűzte: „*Valami örök körforgást, szüntelen megújulást sugalmaz ez a költészet.*” Csakugyan, egyre gyakrabban dúsítják Hajnal Anna verseit ugyan a valóság illúzióját keltő, ám talán sose látott növények (KAOBAFÁK), valamint a hétköznapijaiba sose tévedő élőlények, mint amilyen például az ősló. (VAD LÓ...)

Ezek a furcsa, a tapasztalat végvidékeiről földidézett motívumok már élethelyzetek, lelkiállapotok olykor lidérces látományai az idősödő költő tollán. A JAGUÁR KÉSZÜLŐDIK a szorongás határhelyzete érzetének megkapó kivetítése, a LEVIATÁN az irracionális halálfélelem fenyegetettségének sugallatos kifejezése a himnuszokon kialakított, disszociációs képzetrajzás eljárásával: „*Forgatod szemcsés nyelvedet – – – neked mindegy, élve vagy holtan / lengünk a sodró víz felett, / vagy örökké eggyé omoltan / örölnék sós, kásás hegyek.*”

Lírája következetesen tükrözte személyes életét. Ezt bizonyítja, hogy amikor egy közös élet után magára marad, a veszteség, a gyász poétikája leképezi a himnikus életforma megtöretését. Tragikus jajkiáltások zilálják szét, fragmentálják, dramatizálják az énekelhető versmondásokat, és ez a művészi alkotás diadala az élet esendősége fölött: „*víz, víz folyik szememre, / el-kifolyó szememre, / husom kékülve sápad, / csontomról elleválík / lehet az, hogy szerettél? / de élsz! a jó szobában, / zokogsz, de lámpafényben! / kezdedben toll, leírni / hogy sírsz, hogy hallasz engem!*” (LEHET EZ?) Megjelenítés és látomás egymást erősítő váltakozása himnikus erejű egy antihimnikus szituációban. A dikció a belső beszéd páriját ritkító hitelével szól. A sirató beszédhelyzetét emeli a TISZTA TISZTA TISZTA a rekvium magasságába. Ahogy a sorozatosság: szekvenciák, párhuzamos gondolatritmusok, nyers kiáltások naeniává, siratóénekké variálódnak. De alkotóként még innen is tovább tudott lépni. Alighanem utolsó verséül, kórházi ágyán írja meg, írja le a halált osztó kórt és betegként szembenézését az élet peremén. „*A repeső áhítat és ámulat – így ír a versről Várady Szabolcs, majd folytatja: – ezúttal annak a gyilkos energiának, növekedésnek, pusztító életerőnek szól, amely tulajdon testében burjánzik.*” A kezdősört nyilván utólag címéül viselő vers így indul: „*legkeddettől növekvő / – kis kód: besűrűsödni! / pont-testben-hó magányban / lüktetve, megfeszülve / csak nőni! nőni! nőni! / tágitva védőburkát, / a befoglalt, határvolt, / épülő birodalmat, / homorú s domború közt: / megnőve nő lakása?*” És így végződik: „*de akkor-hívó szóra? / csontok közül kiszáguld, / csattan majd, úgy kibomlik / mint ejtóernyő szélben – – – / mint vászon? mint vitorla? / mily levegő-egyekbe / csendesül foszló árnya*”. Az olvasó habozik, mit csodáljon inkább, a kóros folyamat pontos rajzát vagy a fölülelemkedésre is képes lelkierőt, mely túlmutat az ítéletét szenvedő testen.

Nyomatéku, emlékeztető összegzésül egyik első olvasásra egyszerű versével szemléltetem, milyen pompás művésze volt mesterségének: „*Ó tél, amelynek titkos heve van! / mohák ragyognak rézöld hevületben, / a párák fészkekben sárgán ülnek ők, / kis kelyheik még csukva, lendületlen. / Hús, gyenge, sárga szárúk nem remeg, / nem érte szél. Ajkuk még mozdatlan. / Reggel kinyílnak, megleng kis szívük, / s a napban állnak fényes bódulatban.*” (FEBRUÁRI KANKALINOK.) A rím szimbolikájával összhangban a télen érlelődő tenyésztetre utal a „*hevületben*”, visszhangja a vegetáció előttre célzó „*lendületlen*”, míg a „*mozdatlan*”-ra a kibontakozást érzékeltető „*bódulatban*” rímel. A sorvégek összecsengése lényegi foglalat a tenyésztet folyamatának, ugyanakkor a rímek hangtani ellentéte, a

magas és a mély hangoké a téli nyugalom és a tavaszi érés ellentétét sugallja. A befejezésben rezzenésnyi alkonyatként árny suhan a flóra fölött: ennyi, a természet irracionálisául a fauna, egy nyúl jelenléte.

Poézisének csúcsairól mérlegelve Hajnal Anna költészetét, Babits tanácsát igazolva látjuk. Korán megmutatkozó kettős vonzalma a teremtő természet és az érzékletes részletek iránt, mindez pedig egy erősen lírai alkat magatartására hangolva aligha fejlődhetett volna ki sokatmondón a személytelen kollektívum formanyelvén, a szabad versben. A kötött forma a rímelésnek is inkább teret ad, bár Hajnal Anna a sorvégi öszszecsengést, vallomásos mondatfűzéséhez illőn, úgy alkalmazza, ahogy szeretett mesetere, Babits fogalmazta meg Kosztolányi-nekrológiájában: ha úgy nő ki a sor végén, magától, mint ágon a virág. Mindamelllett megfigyelhettük a kankalinos versben, hogy milyen leleményesen képes kompozíciós szerepet szabni a rímekre. Áradó himnikus dikcióját épp a kötöttségek: sorzárlatok egymásra utalásai, ismétlések, gondolati párhuzamok erősítik zuhatagos fortissimóvá; erre a mellérendeléses szabad vers nyájként haladó sorai alkalmatlanok.

Annak, aki most barátkozik Hajnal Anna költészetével, Gergely Ágnes és Székely Magda gondosan szerkesztett és méltó válogatását (*TISZTA TISZTA TISZTA*, 2006) ajánlhatom; a költő személyéhez jó kalauz Bóna Anna bevezetője, alkotóműhelyébe Alföldy Jenő utószava.

Vörös István

SZEMÜVEG A BECSUKOTT SZEM FÖLÖTT

Sokat karattyoltam a tanítványaimnak
önismeretről. Az én tanítványaim? Egyetlen
mentségem, már az elején megmondtam:
azon fogok igyekezni, hogy tőlem semmit
ne tanuljanak. Még ez se sikerült.

De én ismerem-e magamat? Alig volt
szerencsém a szerelemben, mert nem tudtam
eldönteni, hogy szép vagyok-e vagy
csúnya. Ha legalább a csúnya mellett
ki merek kötni, már értem a helyzetem.

Én persze ingyen szerettem volna,
azért a titokért szeressenek belém,
amit én se látok, magam se élvezek,
valamiért, ami kívülem van bennem,
mert mások helyett is én vagyok én.